

Karakter oružanih snaga SFRJ

VASILJE CERVIĆ

U strategijskoj zamisli narodnooslobodilačkog rata prvi korak bio je stvaranje vojne organizacije koja će biti inicijator ustanka i pokretač oružane borbe i otpora. Ključni momenat u toj zamisli bio je jugoslovenski okvir i narodnooslobodilački karakter rata, koji je ostavio istovrsan pečat na karakter oružanih snaga u nastajanju. Jugoslovensko i nacionalno u političkom horizontu KPJ, prožimali su se na neprotivrečan način budući da su bili zasnovani na principima nacionalne ravnopravnosti, bratstva i jedinstva. Stvaranje i razvoj narodne vojske i narodne vlasti bili su jedinstven proces. Između jednog i drugog subjekta narodnooslobodilačkog rata postojao je odnos uzajamne zavisnosti i saradnje na revolucionarno-demokratskom principu.

U mirnodopskom razdoblju naše oružane snage su se razvijale u skladu s unutrašnjim razvitkom zemlje i stanjem u međunarodnim odnosima. Titova ideja o kombinovanoj strukturi oružanih snaga u savremenosti – Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana – zasnivala se na iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata. Na to je bila podstaknuta i aktuelnim razvojem međunarodnih odnosa i društvenom praksom socijalističkog samoupravljanja koje svoju društvenu sadržinu ispoljava i u oblasti odbrane. Pri tom, Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana imaju jedinstven klasni, politički i vojni cilj i istu društveno-političku suštinu – one su zajednička snaga radničke klase i radnih ljudi, naroda i narodnosti Jugoslavije.

Karakter naših oružanih snaga razmatraćemo na osnovu njihovog istorijskog nastanka i razvoja i sa stanovišta iskustva u socijalističkom samoupravnom društvu.

Naše oružane snage stvorene su u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji. Ta činjenica ostavila je trajan pečat na njihovom karakteru koji se označava predikatima jugoslovenski, narodni i revolucionarni.

U poznatim istorijskim okolnostima, koje su nastupile posle kapitulacije u aprilskom ratu 1941, Komunistička partija je odbila da prizna kapitulaciju i njenu političku i teritorijalnu deobu među fašističkim zemljama, sa ostatkom koji je pripao kvislinškim državicama. »Kada je Centralni komitet donio 4. jula 1941. godine poznatu odluku o početku oružanih borbi, cijela Partija, sve njene organiza-

cije i svi njeni kadrovi primili su tu odluku kao nešto normalno, kao logički nastavak ranije politike Partije».¹

U strategijskoj zamisli narodnooslobodilačkog rata na našem tlu prvi korak bio je stvaranje vojne organizacije koja će biti inicijator ustanka i pokretač oružane borbe i otpora. Ključni momenat u toj zamisli bio je jugoslovenski okvir i narodnooslobodilački karakter rata, a njegov konkretan vojno-politički izraz – jugoslovenski karakter oružanih snaga u nastajanju. Jugoslovensko i nacionalno, u političkom horizontu KPJ, prožimali su se na neprotivrečan način budući da su bili zasnovani na principima nacionalne ravnopravnosti i bratstva i jedinstva. Isti red važnosti imao je i kurs KPJ na stvaranje narodnooslobodilačkih odbora kao organa nove vlasti.

U narodnooslobodilačkom ratu prvi i najvažniji zadatak bio je – borba protiv okupatora. Ali, za stvaranje i razvoj oružanih snaga bilo je neophodno naznačiti nacionalnu i političku perspektivu borbe. Po Klauzevicu »rat ima svoju gramatiku, ali ne i svoju logiku«.² Logiku mu, može se reći, usađuje politika. Ispitujući Lenjinov odnos prema ratu kao nastavljaju politike, Đerđ Lukač je zaključio da to znači ne samo najaktivnije sprovođenje one spoljnopolitičke linije koje se određena zemlja držala dotle, u miru, već da rat do krajnosti zaoštava i one tendencije unutrašnje klasne podele u pojedinim zemljama (i u celom svetu) koje su dejstvovalе još u miru.³ U narodnooslobodilačkom ratu, politička logika je progovorila jezikom nove narodne vlasti, a kada je reč o međunacionalnim odnosima – parolom o bratstvu i jedinstvu na osnovi nacionalne ravnopravnosti i prava svakog naroda na samoopredeljenje do otcepljenja.

Stvaranje i razvoj nove vojne organizacije i nove narodne vlasti tekli su kao jedinstven, prožimajući proces. Hronološki, prvi partizanski odredi su obrazovani pre prvih narodnooslobodilačkih odbora, što je praktično značilo da je borbom prvih omogućen izbor drugih. U tome je, ipak, samo deo istine. Jer, podjednako je tačno i to da je opstajanje i funkcionisanje nove narodne vlasti bio nužan uslov za opstanak i razvoj narodne vojske (oslobodilačkih oružanih snaga). Među tim subjektima narodnooslobodi-

¹ Tito, *Vojna djela*, VIZ, Beograd, 1982, knjiga III, str. 271.

² Klauzevic, *O ratu*, Vojno delo, Beograd, 1951.

³ Đerđ Lukač, *Lenjin*, BIGZ, Beograd, 1977, str. 69.

lačkog rata postojao je odnos uzajamne zavisnosti i saradnje na revolucionarno-demokratskom principu. Tito je već na početku narodnooslobodilačkog rata kritikovao kao »sasvim nepismenu političku grešku« i kao »sektaški stav« – shvatanje prema kome su »narodnooslobodilački odbori potčinjeni oružanim partizanskim jedinicama«. Naprotiv, smatrao je on, »partizanske jedinice su oružani organi narodne vlasti«. I, zatim: »Prirodno je da narodnooslobodilački odbori i partizanske vojne vlasti treba da budu jedna cjelina sa zajedničkim ciljem – mobilisati sve snage za konačnu pobjedu. Tu cjelinu treba postići pravilnim partijskim radom«. ⁴ Na isti način formulisao je i zadatak pozadinskih vojnih vlasti – da održavaju tesan dodir i sarađuju s narodnooslobodilačkim odborima i da se staraju o sprovođenju njihovih odluka.

Takvi Titovi stavovi odslikavaju razumevanje rata kao nastavljanja politike drugim (nasilnim) sredstvima, pa se u tako definisanom odnosu između partizanskih odreda i pozadinskih vojnih vlasti, na jednoj strani, i nove narodne vlasti, na drugoj, faktički iskazuje revolucionarni sadržaj narodnooslobodilačkog rata u segmentu bitnom za pitanja političke vlasti. U isti mah iskazuje se i delovanje političkog autoriteta koji vojnoj organizaciji daje smisao, iako se taj politički autoritet utemeljuje, u prvom redu, borbenim uspesima partizanskih odreda.

Tako uspostavljenim odnosima između partizanskih odreda i narodnooslobodilačkih odbora, na lokalnom stepenu, anticipiran je razvoj koji će prožimati celinu organizacije narodne vlasti i vojne organizacije. Osnivanjem AVNOJ-a, kao opšteg političkog tela, na prvom zasjedanju, i njegovim pretvaranjem u vrhovno zakonodavno i predstavničko telo naroda Jugoslavije, na drugom zasjedanju, stvoreni su centralni organi narodne vlasti kojima je Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ) odgovarao za svoj rad.

Nova narodna vlast javila se kao negacija sistema okupacione vlasti i vlasti svih njenih kvislinških izdanaka. Ali, ne samo to, već i kao negacija bivše jugoslovenske vlade koja je u izbeglištvu uživala gostoprimstvo zapadnih saveznika, a sama podržavala četničku kolaboraciju s okupacionim silama. Tako se borba za vlast nije vodila u formi

⁴ Tito, *isto*, knjiga I, str. 109–110.

otvorenog klasnog sukoba nego oko opredeljenja za borbu protiv okupatora ili za kolaboraciju s njim. Slično tome, u ratu pitanje svojine nije stavljano na dnevni red, mada je konfiskovana imovina saradnicima okupatora, a i prilikom prikupljanja sredstava za narodnu borbu i vojsku više je traženo od onih koji su više imali. U svakom slučaju, nova narodna vlast izražavala je volju svih ljudi koji su bili za borbu protiv okupatora i kvislinga i za moralnu i materijalnu podršku toj borbi.

To je bio savez širi od svakog uobičajenog klasnog saveza. Uostalom, i kod klasno najizostrenijih sukoba, između dveju suprotnih strana nalazi se, obično najbrojnija, grupa neopredeljenih ili kolebljivih od čijeg angažovanja umnogome zavisi ishod. Zato se može reći da je nesumnjiva odlika revolucionarno-oslobodilačke strategije upravo njena sposobnost da umnožava svoje saveznike a ne svoje neprijatelje.

Narodna podrška narodnoj vojsci najvažniji je uslov za uspeh u revolucionarnom i oslobodilačkom ratu. U takvom ratu nema drugog načina da se nadoknadi početna vojna slabost, osim širokom narodnom podrškom. Tito je to iskazao jednostavnim rečima »politički faktor ima u našoj borbi prvenstvenu važnost. Mi smo narodna vojska i nije nam svejedno kakvo je raspoloženje naroda prema nama na prostoru gdje vodimo operacije. Mi se ne oslanjamo grubo na našu vojnu silu, već u prvom redu na sam narod, pa onda na vojnu silu.«⁵ U istom smislu i Kardelj je rezimirao karakter i razvoj Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije: »Naoružani narod – to je bio prvi nosilac oružane borbe protiv okupatora posle aprilskog sloma. Ta činjenica sama po sebi govori o demokratskom narodnom karakteru naše narodnooslobodilačke vojske. Naša nova regularna narodna vojska proizišla je iz mnogobrojnih odreda naoružanog naroda, kovala se u borbi i za sve vreme negovana najvećom ljubavlju sopstvenog naroda. Njene spoljašnje forme su se, prirodno, menjale kako su to tražili interesi rata protiv neprijatelja, ali njena demokratska suština ostala je nepromenljiva. Naša narodnooslobodilačka vojska zaista je pravo čedo svog naroda, njegov direktan proizvod. U njoj se, u potpunosti, slivaju interes nacionalne

⁵ Tito, *Isto*, knjiga I, str. 389.

nezavisnosti i interes demokratskih prava osnovnih narodnih masa».⁶

Nacionalno pitanje u narodnooslobodilačkoj borbi predstavljalo je ključni problem političke i vojne strategije, od čijeg je rešavanja umnogome zavisio njen ishod. Ono se, u ratnim uslovima i na našem tlu, ispoljilo sa stravičnim nacionalističkim izopačenjima kao što su ustaški pokolji Srba u Hrvatskoj i četnički revanšizam nad muslimanskim stanovništvom u Bosni. Nacionalizam je, rasplamsavan od fašističkih okupacionih sila i pod njihovom zaštitom, prekorao i politički okvir rata. Prepuštajući se najmračnijim strastima i najvećoj surovosti on je kidao veze koje postoje među civilizovanim narodima mimo svih zahteva koje postavljala politička svrha rata.

U tim uslovima od presudne važnosti bio je stav KPJ prema nacionalnom pitanju i angažman NOV i POJ na sprovođenju toga stava. Komunistička partija Jugoslavije se dosledno zalagala za nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih naših naroda i sa istom doslednošću suprotstavljala se nastojanjima koja bi vodila nacionalnom ugnjetavanju i razdoru među bratskim narodima Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi nosili su najteži deo odgovornosti za oživotvorenje politike KPJ u nacionalnom pitanju. Ta politika je istakla pravo svakog naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, upotunjujući ga parolom o bratstvu i jedinstvu kao izrazu istorijskih veza i težnji naših naroda za zajedničkim životom i vizijom ravnopravnih odnosa u novoj Jugoslaviji. U skladu s tim, naše oružane snage su štitile narod od svakog nacionalističkog terora i pružale utočište ugroženim i prognjenim. To je bila narodna vojska s kojom su se kretali zbegovi naroda, pružajući jedinstven prizor celine.

Narodna vojska je odslikavala princip nacionalne ravnopravnosti i bratstva i jedinstva. Njene jedinice su formirane na nacionalnom i teritorijalnom principu, nosile su nacionalne i zavičajne nazive, ali su uvek bile otvorene i za borbe drugih nacionalnosti i iz svih krajeva kroz koje su prolazili. Nacionalna ravnopravnost u NOV i POJ ostvarivana je na način koji je služio kao podsticaj internacionalističkoj solidarnosti i kao neprelazna prepreka nacionalističkoj isključivosti.

⁶ Edvard Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, VIZ, Beograd, 1979, str. 348.

U našoj narodnoj vojsci bio je uložen ogroman partijsko-politički i vaspitni rad na izgrađivanju bratstva i jedinstva. Ona je, prvo u svojim redovima a onda i svuda gde se kretala postavljala duhovne i emocionalne mostove bratstva i jedinstva između naših naroda i, takođe, sa susjednim narodima. Borci su vaspitavani da se međusobno uvažavaju i razumevaju ne samo u onom što im je zajedničko nego i u onome u čemu se razlikuju i što je rezultat različitog istorijskog razvitka, tradicija i kulture. Oni su upozoravani, kada dođu u nov i nepoznat kraj, da poštuju navike i običaje tamošnjih ljudi, i da će briga za život i rad ljudi koje susreću najčešće biti nagrađena simpatijama.

Tito je s razlogom naglašavao: »Današnja narodnooslobodilačka borba ne bi se mogla završiti pobjedom nad okupatorima i njihovim slugama, ako u toj borbi ne bi bilo narodnog jedinstva, ako u redovima Narodnooslobodilačke vojske ne bi učestvovali Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci, Muslimani. Potpuno oslobođenje svakog naroda posebice ne bi se moglo postići ako on ne bi već sada (decembar 1942. p.a.) uzeo pušku u ruku i pošao u borbu za zajedničku pobjedu svih naroda Jugoslavije nad svim neprijateljima naroda«.⁷

Sa političkog i vojnog stanovišta bilo je najvažnije da se prisustvo narodne vojske potvrđuje u svim krajevima Jugoslavije. Sa političkog, zato što je tako iskazivano opredeljenje i raspoloženje svih naroda za borbu pod vođstvom KPJ. U revolucionarnoj strategiji KPJ jugoslovensko i nacionalno prožimali su se na neprotivrečan način: prvo nije poništavalo drugo, niti je drugo zaziralo od prvog. Na toj osnovi građeno je saznanje i uverenje da su jedinstvene oružane snage nužan uslov za oslobođenje svakog naroda i da je nacionalna afirmacija u takvim oružanim snagama neizbežna pretpostavka njihovog jedinstva.

Sa vojnog stanovišta, bilo je takođe neophodno voditi borbu u svim krajevima Jugoslavije, na osnovu jedinstvenog strategijskog plana i pod jedinstvenim rukovodstvom. Svojim rasporedom i dejstvima na celoj teritoriji Jugoslavije NOV i POJ su primoravali neprijatelja da razvuče svoje snage, otkrivajući tako sopstvene slabe tačke, i, što je još značajnije, neprijatelj ih, tako raspoređene, nije mogao uništiti jednim udarcem. Uz to, NOV i POJ su svojim jugos-

⁷ Tito, *Isto*, knjiga I, str. 312-313.

lovenskim profilom nadmašivali pojedinačno uzete kvislinške formacije, iako su u užim nacionalnim i teritorijalnim okvirima mogli biti brojno slabiji. Svojim jugoslovenskim profilom nosili su razvojne mogućnosti koje će se, u perspektivi, pokazati nadmoćnijim bilo kojoj nacionalističkoj kvislinškoj formaciji, pa, na kraju rata, i svim neprijateljskim snagama na jugoslovenskom ratištu.

Naše oružane snage i njihovi štabovi u pojedinim delovima zemlje stavljeni su od početka narodnooslobodilačkog ustanka pod vrhovno rukovodstvo Glavnog, odnosno Vrhovnog štaba. Prerogative Vrhovnog komandanta i Vrhovnog štaba obuhvatale su sve što je neophodno za jedinstveno rukovođenje svim raspoloživim snagama na jugoslovenskom ratištu, uključujući u to jedinstven strategijski cilj i plan, subordinaciju i disciplinu. Ali, u tom okviru je maksimalno uvažavana samostalnost nacionalnih političkih i vojnih rukovodstava koja su organizovala i usmeravala oružanu borbu u skladu sa specifičnim uslovima. Formiranjem nacionalnih jedinica i štabova razvijeno je kod svih naroda poverenje u opšte ciljeve narodnooslobodilačke borbe, a to je bio neophodan uslov da Vrhovni štab uspešno rukovodi celokupnim oružanim snagama. Ukratko, princip jugoslovenskog i nacionalnog u rukovođenju i komandovanju oružanim snagama osiguravan je na način koji je garantovao političko i vojno jedinstvo.

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije, kao jedinstvene jugoslovenske oružane snage, uticali su put uspostavljanju ravnopravnih savezničkih odnosa i učešću Jugoslavije u odlučivanju o posleratnom uređenju Evrope i sveta. Stvarni efekti borbe NOV i POJ protiv fašističkih sila naveli su saveznike u antihitlerovskoj koaliciji da upute svoje vojne misije u Vrhovni štab, i da nam pruže neophodnu pomoć u naoružanju i opremi. Faktičko priznanje NOV i POJ i Vrhovnog štaba od saveznika prethodilo je priznanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i stanja u našoj zemlji koje je ozakonjeno odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a u smislu njenog uređenja na federativnom i demokratskom principu. To je bio jasan znak uvažavanja Jugoslavije kao vojnog faktora, a na osnovu toga usledilo je i političko uvažavanje i priznanje njenih najviših političkih ustanova stvorenih u borbi. NOV i POJ su, kao jedinstvene oružane snage nove Jugoslavije, stajale iza odluka AVNOJ-a o priključenju Jugoslaviji Istre i

hrvatskih jadranskih ostrva i Slovenačkog primorja, što je tim odlukama, overenim samoopredeljenjem naroda, davalo neophodnu materijalnu garanciju.

Ukoliko je poraz fašističkih sila bio izvesniji, utoliko je bilo važnije jačati NOV i POJ, jer je od te snage umnogome zavisilo ostvarenje naših nacionalnih prava i zahteva. Trebalo je pored mnogih dobijenih bitaka dobiti i onu završnu, kojom se kruniše pobjeda u ratu. U završnim operacijama, kada je uspostavljen front od jugoslovensko-mađarske granice do Jadranskog mora, bila je neophodna savremena armija, koja je i u organizacijsko-formacijskom i u vojnotehničkom pogledu sposobna za savlađivanje otpora nemačkih armija i ostataka kvislinških snaga na jugoslovenskom ratištu. Proboj nemačkih utvrđenih položaja na sremskom frontu i primoravanje na kapitulaciju brojnih nemačkih snaga u severozapadnim delovima zemlje – moglo se postići samo snagom kakvu je imala Jugoslovenska armija.

Rezimirajući što je rečeno o karakteru naših oružanih snaga, koji je utemeljen u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, navešćemo nekoliko Kardeljevih ocena:

»Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije jeste prvi i najveći plod zajedničke borbe naroda Jugoslavije. Ona je deo naroda i ujedno jemstvo da niko više iz ruku jugoslovenskih naroda neće istrgnuti oružje kojim će oni osigurati sebi buduću nezavisnost i demokratska prava«⁸ (april, 1943, p.a.).

»Naša narodnooslobodilačka vojska postala je za neprijatelja naših naroda strahovita sila, nesalomljiva zbog svoje povezanosti s narodom, a ubojna i prodorna zbog svoje prekaljenosti u borbi, svojih iskustava i odličnog vođstva s maršalom Titom na čelu«⁹ (septembar, 1944. p.a.).

»Time je (uspostavljanjem samostalnog fronta i sposobnošću da neprijatelja isteruje iz zemlje svojom koncentrisanom snagom, p.a.) naša narodnooslobodilačka armija postala ravnopravni deo savezničkih armija. Istovremeno je završila svoj put od partizanskih odreda do razvijene armije savremenog tipa, ostajući do kraja oružje narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije«¹⁰ (februar, 1977. p.a.).

⁸ E. Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, VIZ, Beograd, 1979, str. 239.

⁹ *Isto*, str. 332.

¹⁰ *Isto*, str. 541.

»U toku tih pregovora (Tito – Šubašić, p.a.) bili smo izloženi žestokom pritisku ne samo zapadnih vlada, nego i Staljina koji je tražio od nas da dozvolimo povratak kralju Petru. Međutim, upravo snaga narodnooslobodilačkog ustanka i njegove armije, koju smo uspeli tokom nekoliko godina izgraditi u moćnu revolucionarnu snagu, omogućila nam je da se odupremo i jednim i drugim zahtevima i da ostvarimo svoj politički koncept socijalističkog preobražaja društva«¹¹ (februar, 1977. p.a.).

U mirnodopskom razdoblju naše oružane snage su se razvijale i transformisale oblik svoje organizacije u skladu s našim unutrašnjim razvitkom i stanjem međunarodnih odnosa. Najveći deo tog razdoblja protekao je u znaku zaoštravanja suprotnosti Istok – Zapad, usled čega su formirani blokovski vojni savezi i otvoreni procesi trke u naoružavanju. To je bio dugoročni trend u međunarodnim odnosima, koji se manifestovao u politici sa pozicija sile i u mnogobrojnim lokalnim i regionalnim ratovima i oružanim intervencijama u kojima su velike sile bile neposredno ili posredno angažovane. Opšti tok događaja nije opravdao predviđanja prema kojima – što je jedna nacija potpunije kapitalistička i što više vodi računa o ratnim troškovima – to je manja verovatnoća da će doći do rata.¹² Naprotiv, dao je za pravo prognozama koje su upozoravale da vojni obziri umnogome uobličavaju ekonomski život.¹³ Ni socijalizam nije pružio uverljive dokaze da je njegov osnovni princip: spolja – mir, a iznutra – rad. Ukratko, uprkos poukama drugog svetskog rata, sve do najnovijeg vremena bilo je više razloga za nespokojstvo nego za miran san.

Moderni naučni i tehnološki razvoj preobrazio je savremene oružane snage, koje su sa svoje strane izazvale ubrzanje naučnog i tehnološkog razvoja. S obzirom na to izgleda opravdanom pretpostavka – da moderna vojna tehnologija omogućuje novi tip militarizma, neprepoznatljiv za one koji su naviknuti da ga vide u uobičajenoj vojnoj uniformi. Drukčije rečeno, i radnik, recimo u jednoj atomskoj fabrici, može biti nosilac uniforme a da toga nije ni svestan. »Novi militarizam može se prebući u građansku ode-

¹¹ Isto, str. 542.

¹² Vidi: J. Sumpeter, *Kapitalizam, socijalizam, demokratija*. Kultura, Beograd, 1960, str. 193.

¹³ Vidi: S. R. Miks, *Elita vlasti*, Kultura, Beograd, 1964, str. 291.

ću, a ako se održe sadašnji proizvodni odnosi, takav militarizam je moguće nametnuti ljudima koji će u njegovom rađanju videti samo put ka punoj zaposlenosti¹⁴. Evidentno je da trka u naoružavanju koju su zametnule velike sile i vojni blokovi kao i međunarodne suprotnosti koje su njihov pokretač i izraz, mada najviše opterećuju velike sile i njihove saveznike, uslovljavaju i odbrambene napore svih zemalja. Svaka je, prema svom okruženju i situaciji u kojoj se našla, rešavala zadatke vezane za izgradnju i razvoj oružanih snaga. Pa, iako je u njihovim spoljnim formama bilo dosta sličnosti, pod uticajem modernog vojnotehničkog razvoja, njihov karakter bio je bitno uslovljen opštim unutrašnjim životom i karakterom društveno-ekonomskog i političkog uređenja.

*

Naše oružane snage razvijale su se u tom dugom razdoblju, u kome mir nikada nije bio potpuno izvestan, već stalno remećen »hladnim« i »vrućim« ratovima i oružanim intervencijama, na koloseku čija je jedna tračnica obeležena maksimumom »tuđe nećemo – svoje ne damo!« a druga nastojanjem da, posle ratnog požara koji je opustošio zemlju, izgrađujemo materijalnu i duhovnu kulturu novog društva na socijalističkim principima. Na spoljne pretnje i pritiske odgovarali smo jačanjem spremnosti za odbranu; kada je dolazilo do popuštanja međunarodne zategnutosti, nastojali smo da olakšamo teret odbrane nametnut spoljnim razlozima. Nema razloga prećutkivati činjenicu da smo tako osiguravali mir na svojim granicama, pa i da smo pružali argument više u prilog tezi da se u savremenim međunarodnim odnosima politika sa pozicija sile može zauzdati samo čvrstom rešenošću za odbranu nezavisnosti.

U vojnoorganizacionom smislu načinili smo evoluciju od savremene regularne armije sa partizanskim elementom unutar njene strukture do kombinovanog oblika oružanih snaga koje čine Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana. Titova ideja o kombinovanoj strukturi oružanih snaga u savremenosti, naslanjala se na iskustvo iz narodnooslobodilačkog rata (NOV i POJ). Na to je bila

¹⁴ Harold Laski, *Sloboda u modernoj državi*, Radnička štamparija, Beograd, 1985, str. 165.

podstaknuta i aktuelnim razvojem međunarodnih odnosa, u kojima je politika sa pozicija sile ponovo uzimala maha, i društvenom praksom u razvoju socijalističkog samoupravljanja kao celovitog društvenog odnosa koji svoju socijalnu sadržinu ispoljava i u oblasti odbrane.

Tako se u karakteru naših oružanih snaga sustižu elementi navika i tradicija iz narodnooslobodilačkog rata sa svojstvima koja proističu iz socijalističkog samoupravljanja. Kada je reč o Armiji njen socijalistički i narodni karakter provlači se kao crvena nit koja povezuje ratno sa posleratnim razdobljem. Iako je Armija »specijalan instrument odbrane«, »ona nije nešto što bi bilo van samog naroda, ona nije instrument stvoren radi izvjesnih specifičnih zadataka, iako i takve zadatke ima, nego je sastavni dio naše narodne zajednice, koji živi ne samo vojničkim životom već i životom našeg opšteg današnjeg društvenog razvitka«. ¹⁵ Njen narodni, socijalistički karakter originalno se izražava u činjenici da je ona armija bratstva i jedinstva, da je to bila od svog nastanka i da je očuvala to svojstvo do današnjeg dana. U tom kontekstu moguće je sagledati ulogu Armije u odbrani slobode, nezavisnosti i ustavnog uređenja od svakog vida ugrožavanja spolja i iznutra. Tito je tu ulogu precizno definisao: »Naša armija ima u prvom redu zadatak da brani našu zemlju od spoljnog neprijatelja, ali njena uloga je i u tome da čuva i brani tekovine naše revolucije unutar zemlje ako bude trebalo«. ¹⁶ I, zatim: »Mi ne mislimo da Armija može jednog dana uzeti u ruke državnu upravu... Armija je ona snaga koja je pozvana da brani zemlju i samo u tom smislu ona je najvažniji faktor«. ¹⁷

Teritorijalna odbrana je, u uslovima podruštvljavanja odbrambenih poslova, izrasla u životnim i radnim zajednicama radnih ljudi i građana, u kojima se oni neposredno staraju o sopstvenoj odbrani i društvenoj samozaštiti. Pri tom i Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana imaju jedinstven klasni, politički i vojni cilj i istu društveno-političku suštinu – »naše oružane snage su zajednička snaga radničke klase i radnih ljudi, svih naših naroda i narodnosti, njihov nerazdvojni dio, one taj svoj narodni i socijalistički karakter stalno produbljuju«. ¹⁸

¹⁵ Tito, *isto*, knjiga III, str. 92.

¹⁶ *Isto*, knjiga IV, str. 365.

¹⁷ *Isto*, knjiga VI, str. 134.

¹⁸ *Isto*, knjiga V, str. 134.

Naše oružane snage ni u jednom razdoblju našeg društvenog života nisu ispoljile tendenciju osamostaljivanja i arbitriranja u odlučivanju o pravcima razvoja društva. Isto tako, one se nisu pojavljivale na političkoj i društvenoj sceni, i u slučajevima previranja, na način i sa oštrinom koji se beleže i u kapitalističkim zemljama sa dugom demokratskom tradicijom i u socijalističkim zemljama koje su suočene s ozbiljnim protivrečnostima u unutrašnjem životu. Možemo li u tom pogledu da izdržimo upoređenje sa zemljama koje nesumnjivo imaju jake i dugotrajne demokratske tradicije? Držimo li se činjenica, svakako možemo. Na to je presudno uticala činjenica što su naše oružane snage neposredno učestvovala u privrednim i društvenim naporima za obnovu i izgradnju zemlje i u svim društvenim promenama koje je inicirala KPJ, odnosno SKJ. Upravo je taj društveni angažman oružanih snaga učvršćivao veze s narodom u duhu tradicija NOR-a i osigurao im ugled i poštovanje.

Tito je sintetičkim ocenama okarakterisao ratni i mirnodopski razvoj Armije, u prvom redu po onome što je trajno u njenom društvenom biću: »Jugoslovenska narodna armija je nastala i izrasla u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, kao izraz zajedničkih potreba i želja svih naših naroda i narodnosti i kao rezultat borbe i rada komunista i naše Komunističke partije. Ona je aktivno učestvovala u svim procesima jačanja našeg društva i bila pouzdan oslonac radnih ljudi, naroda i narodnosti naše zemlje u zaštiti tekovina socijalističke revolucije i samoupravnog socijalističkog razvitka naše zajednice«. ¹⁹ I, zatim: »Naša armija je nikla iz revolucionarne borbe koja se vodila u ime bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije. Zato upravo komunisti u svojim redovima moraju kao zjenicu oka čuvati i razvijati onaj isti duh i odnose koji su bili karakteristični za period oružane borbe i za naš dosadašnji razvitak«. ²⁰

U aktuelnom društvenom trenutku, koji se karakteriše potrebom i traganjem za promenama koje će otvoriti put izlasku iz društvene krize, suočeni smo i s kritikom Armije. Kritika sama po sebi nije i ne može biti nepoželjna, pogotovo kada se zna da nijedan društveni subjekt nije u svakoj prilici u stanju da objektivno sudi o sopstvenoj praksi. Šta-

¹⁹ Isto, knjiga IV, str. 274.

²⁰ Isto, knjiga IV, str. 82.

više, kritika je nužan uslov razvoja, budući da ukazuje na pogreške koje valja ispraviti i na mogućnosti koje obećavaju napredak. Ima li naša armija senzibilitet za društvenu kritiku? U celini gledano, pošto se njen najveći deo stalno obnavlja novim mladim generacijama, ona je u stalnom i živom dodiru sa društvenim strujanjima koja su, očevidno, pluralistička, pa je usled toga suočena sa stalnim zadatkom da kritički ispituje sopstvenu praksu. A zna se šta je armijska praksa: obuka i vaspitanje ljudi za odbranu zemlje. Ta praksa je pod okom onih koji ih se najviše tiče i koji su najkritičniji prema »postojećem«. Isto tako, oružane snage se održavaju društvenim sredstvima i ne pretenduju na to da budu izuzete od javnog uvida u to kako se ta sredstva troše. Najposle, odbrambena politika zemlje je u nadležnosti političkih i društvenih ustanova i organa koji su nadležni i oružanim snagama. U tim uslovima ne može se reći da su sužene mogućnosti za kritiku vojne prakse. Pogotovo se to ne bi moglo reći za republike i pokrajine, jer retke su federacije u kojima njihove federalne jedinice imaju veća prava, a naročito u oblasti odbrane zemlje.

Upitamo li se kakva je kritika Armije iz društva, nameće se odgovor da je mnogo više pohvala nego pokuda. Međutim, pokude koje su ograničene uglavnom na jednu sredinu – glasnije su, pa otuda i utisak o njihovom obimu i dometu može biti varljiv. Ipak, ma koliko ta kritika bila skromnog obima, postoje ozbiljni razlozi da se pažljivo razmotri, najpre po posledicama koje neposredno izaziva, zatim po smeru (smislu) u kom je upravljena. Kada je reč o posledicama onda se ne može mimoći činjenica da je tendencioznim kritikama Armije, kao strukture ili ustanove koja ne omogućava nacionalnu ravnopravnost, mestimično izazvana odbojnost prema njenim pripadnicima, pa i netrpeljivost koja je izražena i verbalnim vređanjem i fizičkim nasrtajima. Drskost ispoljena u takvim ekscesima, verovatno je, najpouzdaniji znak o neuverljivosti kritike koja se Armiji upućuje u vezi s međunacionalnim odnosima u njoj. Sasvim je izvesno da ta vrsta kritike i ekscesi koji su njom izazvani mogu relativno lako biti prevladani udruženim naporima svih koji ne prihvataju ni tu kritiku ni ekscese koji je prate, dakle zajedničkim nastojanjem naroda i Armije.

Međutim, kada je reč o smeru i smislu kritika koje su upućene Armiji, onda naročitu pažnju izazivaju one koje u jedinstvenoj armiji vide osujećenje nacionalnog suverenite-

ta, pa s obzirom na to ističu zahtev za stvaranjem republičkih armija, u ovom ili onom vidu. Takvi zahtevi i kritike nisu novi. Oni su se najpre javili na početku sedamdesetih godina. Već tada je bilo rečeno da u situaciji u kojoj je decentralizovan gotovo ceo sistem uprave, postojanje jednog strogo centralizovanog organizma, kakav je Armija, samo po sebi izaziva probleme. U još izoštrenijoj interpretaciji toga problema postavljani su otvoreno i zahtevi za stvaranjem republičkih armija, uz nagoveštaj da će republičke armije rešavati sporove koji se ne budu mogli rešiti političkim putem. Sada, ponovo, oživljavaju težnje za republičkim armijama kao neizostavnom znaku suvereniteta. Zato, sve učestalije ponavljanje tih težnji od nas zahteva da na njih damo trajan odgovor.

Sasvim je izvesno da te težnje protivreče celokupnom našem iskustvu, kao što je sigurno da preovlađuje pozitivna ocena o vrednostima tog iskustva. Ali, i pojedinačna nastojanja u suprotnom smeru obavezuju na razborito ispitivanje situacije i prakse. Tito je o tom problemu razmišljao ozbiljno i govorio jasno. Insistirajući na jedinstvu oružanih snaga i jedinstvenoj JNA, on je odlučno odbijao i svaku pomisao o dezintegraciji Armije i, pogotovo, ideju o republičkim armijama. On je uvažavao pravo i odgovornosti republika u poslovima odbrane, u organizaciji i rukovođenju Teritorijalnom odbranom, kao i njihova zajednička prava i odgovornosti za izgradnju i razvoj operativne armije u duhu koji nalaže federativno uređenje naše zemlje. Ali, za njega su bila neprihvatljiva nastojanja da se, pod izgovorom borbe protiv centralizma, dovodi u pitanje jedinstvena organizacija Jugoslovenske narodne armije na nivou federacije. »Našu zemlju, ako zatreba, braniće naša armija – i Srbi i Makedonci na zapadnim granicama, i Slovenci i drugi na drugim granicama. I u tom pogledu Armija mora biti jedinstvena, mora biti spremna da uvijek i svugdje brani nezavisnost i integritet naše zemlje«.²¹

Smisao navedenog Titovog stava je jasan i nedvosmislen. U njemu je izloženo viđenje zajedničke snage u odbranu koja nadmašuje pojedinačnu snagu u republičkim okvirima. Ima li razloga da se taj stav dovodi u pitanje? Ako ima, onda je teret dokazivanja na onima koji takvo mišljenje zastupaju.

²¹ Tito, *isto*, knjiga IV, str. 374.

SUMMARY

CHARACTER OF THE ARMED FORCES OF S.F.R.Y.

The first step of the strategic concept of our national liberation war was to create the military organization which was to initiate the uprising and to become the moving power of the armed struggle and resistance. The crucial feature of this concept was that the war had to be waged within the Yugoslav national framework and to have national liberation character, and this feature basically influenced the character of our armed forces in their formation. The all-Yugoslav spirit and the national spirit of individual Yugoslav nations were within the political horizon of CPY mutually permeated in a non-controversial manner, since they were based on principles of national equality, brotherhood and unity. Creation and development of the popular Army and of popular authorities were a unified and integrated process. Between these two factors of the national liberation war existed the relationship of mutual dependence and cooperation based on revolutionary-democratic principle.

In the post-war period our armed forces developed in concordance with the internal development of the country and with the situation in international relations. Tito's idea on the combined structure of our armed forces – the Yugoslav People's Army and the Territorial Defence – was founded on our experiences from our national liberation war, although was urged also by the development of international relations and by the social practice of the socialistic self-management which expresses its social contents also in the domain of defence. Thereat the Yugoslav People's Army and the Territorial Defence have the same and integrated class, political and military goal and the same social-political essence – they are the common power of the working class and working people, nations and nationalities of Yugoslavia.

R É S U M É

DU CARACTERE DES FORCES ARMEE DE LA RSFY

Selon la conception stratégique de la guerre de libération nationale la première démarche était la création d'une organisation militaire chargée d'être l'initiateur de l'insurrection et le protagoniste de la lutte armée et de la résistance. L'élément clé de cette conception a été le cadre yougoslave et le caractère populaire et libérateur de la guerre qui a marqué de ce même cachet les forces armées en cours de formation. Le sentiment yougoslave et les sentiments nationaux dans l'optique politique du PCY s'interpénétraient sans contradictions car il étaient fondés suivant les principes d'égalité nationale, de fraternité et d'unité. La formation et le développement de l'armée populaire et des autorités populaires constituaient un processus unique. Entre ces deux sujets de la guerre de libération nationale il y avait un rapport d'interdépendance et de coopération suivant les principes révolutionnaires-démocratiques.

En temps de paix, nos forces armées ont évolué conformément au développement intérieur du pays et aux circonstances qui régnaient dans les relations internationales. L'idée de Tito sur la structure combinée des forces armées à l'époque moderne – l'Armée populaire yougoslave et la Défense territo-

риале – reposait sur les expériences de la guerre de libération nationale. Y ont contribué le développement actuel des relations internationales et la pratique sociale de l'autogestion socialiste dont le contenu social se manifeste aussi dans le domaine de la défense. En cela, l'Armée populaire yougoslave et la Défense territoriale ont le même objectif de classe, politique et militaire et sont de la même nature socio-politique, à savoir l'une et l'autre représentent la force commune à la classe ouvrière, aux travailleurs, nations et nationalités de Yougoslavie.

Р Е З Ю М Е

ХАРАКТЕР ВООРУЖЕННЫХ СИЛ СФРЮ

В стратегическом замысле народно-освободительной войны первым шагом было создание военной организации, которая будет инициатором восстания, вооруженной борьбы и сопротивления. Существенными в этом замысле были югославские рамки и народно-освободительный характер войны, которые дали однородный отпечаток характеру вооруженных сил в возникновении. Югославское и национальное на политическом горизонте КПЮ переплетались непротиворечивым способом, будучи они основывались на принципах национального равноправия, братства и единства. Создание и развитие народной армии и народной власти представляли собой единый процесс. Между этими двумя субъектами народно-освободительной войны существовало соотношение взаимной зависимости и сотрудничества на революционно-демократическом принципе.

В послевоенном периоде наши вооруженные силы развивались в согласии с внутренним развитием нашей страны и состоянием в международных отношениях. Титовская идея о комбинированной структуре вооруженных сил в современности – Югославская народная армия и Территориальная оборона – основывалась на опыте народно-освободительной войны, а также на актуальном развитии международных отношений и общественной практике социалистического самоуправления, проявляющего свое общественное содержание и в области обороны. При этом Югославская народная армия и Территориальная оборона имеют единую классовую, политическую и военную цель и одну общественно-политическую суть – они совместная сила рабочего класса и трудящихся, наций и народностей Югославии.